

Features of the Image of the Absolute in Symbolic and Plot Components of Ukrainian Epic Works (on the Empirical Material of Individual Fairy Tales and Legends)

UDC 316.74:7

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723140>**Koren Yevhen**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0000-7717-8833>, yevhen6996@gmail.com*National Aviation University (Kyiv, Ukraine)*

Abstract.

The work is devoted to the study of the symbolic and plot components of individual Ukrainian epic works.

Relevance. Symbolic expression of a certain axiosphere and its cascades, in particular the image of the Absolute, the image of social order, social morality presented in the texts of the Ukrainian epic, in particular fairy tales, legends, myths.

The specified elements of the fairy tale are important from the point of view of understanding the relevant epic plots, which are used purposefully or unconsciously in the processes of inculturation and socialization of the respective recipients, listeners, readers, primarily younger age groups.

The purpose of the study. To build a characterization of the symbolic and plot components of the fairy tale with the indication of semantic and symbolic parallels in the mythological systems of different peoples and to determine the semantic features of the image of the willow as a vegetomorph symbol.

The results. The symbolism of the value of the visual symbol of the tree as a model of the world order and its ethno-specific visual image - the willow tree - has been established. It was established that the symbol contains a field of meanings related to the value-semantic sphere of ancient totemic ideas and the corresponding aspects of the image of the Absolute.

Conclusions. The ethno-specificity of the willow symbol is reflected through its direct or metaphorical identification with female images in Ukrainian epic stories. The specified identification takes place of the direct transformation of female characters into vegetomorph images and metaphorical identification through the common features of female characters with a tree - a willow tree.

Keywords: collective ideas, world order, value-semantic sphere (axiosphere), meanings, meanings, image of the Absolute, archetype, symbol, image, plot, scenario, ethno-specificity

Особливості образу Абсолюту у символічно-сюжетних складових українських епічних творів (на емпіричному матеріалі окремих казок та легенд)

Корень Євген*Національний Авіаційний Університет (Київ, Україна)*

Анотація.

Роботу присвячено дослідженню символічно-сюжетних складових окремих українських епічних творів.

Актуальність. Символічне вираження певної аксіосфери та її складових, зокрема образу Абсолюту, образу соціального порядку, соціальної моралі що представлені у текстах українського епосу, зокрема казок, легенд, міфів.

Зазначені елементи казки є важливими з позиції розуміння відповідних епічних сюжетів, що використовуються спрямовано чи неусвідомлено у процесах інкультурації та соціалізації відповідних реципієнтів, слухачів, читачів, в першу чергу, молодших вікових груп.

Мета дослідження. Побудувати характеристику символічно-сюжетних складників казки з наведенням смисло-символічних паралелей у міфологічних системах різних народів та визначити семантичні особливості образу верби як вегетоморфного символу.

Результати. Встановлено символічність значення візуального символу дерева як зразку світопорядку та його етноспецифічного візуальний образ - верби. Констатовано, що символ містить поле сенсів, пов'язаних із ціннісно-сисловою сферою давніх тотемічних уявлень та відповідних аспектів образу Абсолюту.

Висновки. Етноспецифічність символу верби відображено через його безпосереднє або метафоричне ототожнення з жіночими образами в українських епічних сюжетах. Зазначене ототожнення має місце безпосередньої трансформації жіночих персонажів у вегетоморфні образи та метафоричне ототожнення через спільні ознаки жіночих персонажів з деревом - вербою.

Ключові слова: колективні уявлення, світопорядок, ціннісно-сислова сфера (аксіосфера), сенси, смисли, образ Абсолюту, архетип, символ, образ, сюжет, сценарій, етноспецифічність

Вступ.

Казка Франка “Ворона й гадюка” (2008, с. 167-169) хоча і є авторською, себто, містить частину індивідуальних уявлень автора, проте, поруч з тим, виражає цілі групи колективних уявлень, які відсилають до тих чи інших ідентичностей. Особистість є носієм набору ідентичностей, а її індивідуальність виявляється в точці перетину множини ідентичностей. Особливості колективних уявлень, які співвідносяться з цими ідентичностями, представлені в неусвідомлюваних сенсах (смыслах), імпліцитних щодо індивідуальної психіки. Чим менше особа рефлексує щодо змісту цих ідентичностей, тим в більший мірі вона є схильною до дії під впливом колективних уявлень. Представлений в подальшому аналізі сюжет казки містить низку таких колективних уявлень української ідентичності її автора.

Отже, в статті представлено дослідження семантичного поля осових символів тексту казки як візуальних образів-відповідників фігуруючих в сюжеті колективних уявлень. Колективні уявлення виявляють себе у різноманітних, зазвичай, неусвідомлюваних змістах, які відсилають до різних рівнів української ціннісно-сислової сфери (аксіосфери). Досліджувані візуальні символи, образи, їх дескриптори в тексті казки є актуальними для міждисциплінарного та соціологічного предметного контексту.

Предмет дослідження безпосередньо пов'язаний з проблематикою інкультурації та соціалізації індивідів, особистостей, груп, тощо. В першу чергу, казка є дієвою для сприйняття реципієнтами молодшого віку – дошкільного, шкільного, підліткового. Окрім цього, через образи-символи казки може реалізовуватись повністю або частково неусвідомлюваний вплив на реципієнтів інших вікових груп.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Дослідження колективних уявлень, що виявляють себе у архетипах та символах, представлено у роботах К. Юнга (Jung, 1972, 1985, 1998, 2014а-е), Нойманна (Neumann, 2013), Калшеда (Kalsched, 2014), Гілмана (Hillman, 2004), Дікманна (Dieckmann, 1978). Зазначені дослідники аналізують широкий спектр змістів колективної психіки на емпіричному матеріалі казок, легенд, міфів різних народів. Особливості етноспецифічних, українських архетипів проаналізовано у монографії Донченко та Романенко (2001).

Особливості культурної та соціальної системи, її елементів, включаючи ядро соціальної системи – центратору, як образу Абсолюту, а також соціосеміотичні функції центратору, взаємодія різних регістрів системи, а також проблеми їх функціонування, особливості функціонування ідентичностей та візуального символізму в епічних творах розглянуто в роботах наступних авторів: Парсонса (Parsons, 1970), Луманна (Luhmann, 1983, 1986), Айзенштадта

(Eisenstadt, 1978), Романенко (2016, 2019, 2020а-с, 2022, 2023а-б), Святненко (Svyatnenko I. & Romanenko Yu., 2022а-б, 2023а-б), Кореня (2022а-с, 2023; Корень, & Романенко, 2023а-д).

Мета дослідження: побудувати характеристики символічно-сюжетних складників казки з наведенням смисло-символічних паралелей у міфологічних системах різних народів та визначити семантичні особливості образу верби як вегетоморфного символу.

Результати дослідження.

В казці Франка “Ворона й гадюка” (2008, с. 167-169) дійовими персонажами є зооморфні образи – Ворона, Вороненята (її діти), Чорна Гадюка, Лисичка кума. На периферії сюжету фігурують інші персонажі, антропогенного (людського походження) – царівна, царські слуги. Казка починається з опису місця, де поселяється головний персонаж сюжету – Ворона. Низка візуальних маркерів вказує на те, що саме “Ворона” є основним персонажем казки. Зокрема, одним з них є наявність згадки в самій назві “Ворона й гадюка”. Назва не має визначального значення, проте є певним маркером відповідного візуального символізму, що може сприйматися на несвідомому рівні в аспекті атрактивності (привабливості) або ж дизатрактивності (непривабливості).

Наприклад, в повсякденному спілкуванні оповідача казки він може запропонувати послухати реципієнтам казку “Три брати і кицька” (*Українські народні*, 1990). Сама назва не розкриває сутності історії, проте вказує на певні символи й мотиви що можуть потенційно фігурувати в казці. У випадку назви казки “Три брати і кицька”, ці символи будуть стосуватися наступних візуальних символів: 1) трійка; 2) братерство; 3) кицька. Для реципієнтів, незнайомих з текстом зазначеної казки, на момент виголошення назви невідомо, яким чином ці символи й мотиви будуть розкриватися. Назва казки вказує на певну значущу частину колективних уявлень, відповідних проблем, що порушується у зв'язку з даними символами.

Іншим, більш вагомим фактом є структурні особливості будови оповіді казкової історії. З таких фактів можна зазначити згадку персонажу “Ворона” в першому й останньому реченні. Наступним фактом структурної особливості є найбільша кількість інтеракцій/дій персонажу “Ворона” в переліку: 47, друге місце по кількості інтеракцій/дій посідає персонаж “Гадюка/Чорна Гадюка”, з 31 інтеракцією/діями. Значним показником наповненості у казці слугує постійна наявність даного персонажу “Ворона” у сюжеті казки, а також трансформації її поведінки протягом сюжету.

Інші персонажі, відповідно їх інтеракцій/дій мають наступну їх кількість (в порядку спадання): 3 місце – “царські слуги” (14 інтеракцій/дій); 4 місце – “вороненята 1 покоління”, “вороненята 2 покоління” (7 інтеракцій/дій, назва описова, в якості порядку їх

народження), 5 місце – “Лисичка” (кума Ворони), та царівна (3 інтеракції/дії).

Ворона в даній казці обирає певне місце перебування – “голувату вербу”, вона селиться на верхів’ї даного дерева, гадюка ж, у свою чергу, селиться на тому ж дереві лише в середній-нижній його частині – дуплі, а “початок” житла знаходиться у норі під деревом, тобто в нижній частині дерева. Дані проєкції розміщення на дереві й вербі, як й саме дерево є декотрими елементами просторових візуальних образів казки. Зазначені образи у поєднанні з аналізом часових візуальних образів дають нам уявлення про запропоновану континуальність певної/певних ідентичності/ідентичностей.

Символ “дерева” вказує на певний образ світопорядку. Дане твердження ґрунтується на універсальності символіки дерева, що знаходить своє місце у різноманітних релігійних й міфологічних системах різних народів. Дерево є уявленням про космос, себто, певним зразком порядку та світоустрою. Дане уявлення ґрунтоване на спільному для множини культур поділу космосу-буття на три рівні світів – вищий, середній, нижчий. В різних релігіях та міфологіях мають місце відмінності у розуміння ієрархічності субрівнів цих рівнів (за наявності більш складних ієрархій). Тим не менш, базисною для великої кількості культур є спільна поширена основа трирівневої ієрархії (Гошціцька, 2019).

Символізм вертикального виміру “світового дерева” дозволяє порівнювати певні протилежні поняття, зокрема світ вищий, небесний, світ богів, порядку, добра та його протилежності – світ нижчий, підземний, світ богів хаосу/руйнації, зла. Середній рівень, часто фігурує як зона перетину цієї антагоністичної боротьби вказаних протилежних сутностей логосу й хаосу (Neumann, 2013). З образом-символом дерева як конструктом світопорядку співвідносяться уявлення про ієрархічну структуру суспільства.

Одним з прикладів уявлень про світове дерево як образу-символу світоустрою є у скандинавській міфології, де представлені чисельні міфи про дерево Іггдрасіль, котре згадується в творах скандинавського епосу, Старшій та Молодшій Еддах. В міфічному наративі верховний бог скандинавської міфології Один провисів дев’ять днів на дереві Іггдрасіль, будучи проколотий списом, що стало символом ініціації (випробування) даного персонажу (Tetzner, 2019; Кривоніс, 2023).

Інші особливості символізму дерева, зокрема – його вертикалізованість, вказують на символізм часу, його диференціацію на минуле, теперішнє і майбутнє. Темпоральна символічність пов’язується з уявленнями про спадкоємність поколінь, позитивних, негативних й нейтральних субстанцій, виявах стихій тощо. Переважаючий вегетоморфний зміст образу-символу не перешкоджає оповідачам вибудовувати

аналогії, антропоморфні ізоморфізми між людським тілом, його різними проєкціями та частинами, та символом дерева (Гошціцька, 2019).

Горизонтальна проєкція символу великого світового дерева є дотичною до просторового аспекту, котрий вказує на певну реалізацію часу в просторі, а також до простору реалізації ритуалів, які описуються у різноманітних міфологічних сюжетах. Міфологічні сюжети, в свою чергу, мають певне “відлуння”, яке завдяки механізмам ціннісно-сислової рекурсії переноситься до казкових сюжетів. Ритуали посилюються на певні релігійні ідентитети, котрі увиразнюються у символічних діях міфологічних та релігійних уявлень, виражених у казковому оповіданні.

Головною роллю даних ритуалів є аутопоезис (самовідтворення) культурної системи через механізм ціннісно-сислової рекурсії, який працює в аксіосфері і забезпечує наскрізність відтворення основних сенсів. Основні мотиви ритуалу – ініціація, жертвоприношення, головна діюча особа ритуалу (герої/героїні) можуть бути персоніфікованими у різноманітних візуальних образах – у вигляді божества з різноманітною варіацією структури тілесності, антропоморфного персонажу, священної тварини тощо.

В світових та етнічних міфологіях, релігіях, творах мистецтва є досить багато інших паралелей символізму світового дерева, в яких зокрема, дослідники відзначають певні подібності мотивів з міфологією скандинавів. Вищезгаданий сюжет скандинавської міфології – висіння на дереві Іггдрасіль, – запаралелений в образно-символічному аспекті з розп’яттям Ісуса Христа на хресті. Обидва сюжети мають спільну символічну дотичність до обряду ініціації, котрий здійснюється через акт жертвоприношення смертного на користь здобуття безсмертя. Результатом жертвоприношення смертної душі стає спокутувальне безсмертя як самих героїв, так і цілих спільнот. Один отримує священні руни, Ісусом Христом спокутує колективний гріх людства та Свого народу, звільняючи його від смерті через всеосяжний вплив гріху (Tetzner, 2019; Кривоніс, 2023; Біблія, 2022).

Горизонтальна проєкція дії ритуалу передбачає тривимірний простір, який розгортається в чотири сторони світу, котрі асоціюються з періодами року та часами доби, а також відповідного розміщення символічно значимих образів персонажів, що діють у ритуалі (Jung, 1998).

Іншим важливим аспектом символізму дерева є уявлення світоустрою через різноманітні міфологічні уявлення про образ Абсолюту, що має жіночу/материнську персоніфікацію, образом богині-матері, котра живить та захищає все живе. Ілюстрацією таких міфів можна вважати символізм священної сикомори (смоківницю, фігове дерево) у єгипетській міфології.

Сикомора виділяла рідину молочного кольору, через це воно було символом богині-матері Хатор у давніх єгиптян, однією з іпостасей котрої була корова-годувальниця (Wilson, & Wilson, 2013).

Сикомора (смоківниця) не лише ототожнювалося з атрибутом богині-матері, але сама богиня-мати була образом Абсолюту, ставала тотожною з символом “великого дерева”. Звідси й уявлення про символізм сикомори (смоківниці) з деревом життя й символом богині неба Нут. Сикомора має зв’язок зі шлюбною та траурною атрибутикою, саме з цього дерева робили труни для мумій (Wilson, & Wilson, 2013). Існує безліч інших міфологічних уявлень, котрі виходять за межі необхідного пояснення символіки дерева як символу світоустрою та того, що до нього належить.

Зазначений вище огляд колективних уявлень про важливість образу-символу дерева актуалізує необхідність дослідження символіки дерева “верба” в казці “Ворона й гадюка”. Дерево, як стає зрозумілим з наведеного вище, є універсальним символом світоустрою в певній специфічній ціннісно-смысловій сфері (аксіосфері). Верба ж є етноспецифічним символом українського світоустрою та презентує відповідні значення, які вказують на українську ідентичність.

Поряд з калиною, верба фігурує в українських народних уявленнях що представлені, наприклад, у легендах. Згадуючи лише окремі аспекти, порівняння символізму верби можна припустити зв’язок символічного значення верби вказує з архетипами родинного та героїчного кола, зокрема - великої матері, дівчини, спокусниці, принцеси тощо. У легендах образ верби часто ототожнюється з жінкою, дівчиною, матір’ю (Жижи́й, 2020; Зінчук, 2008, 2009, 2010).

Зазначені персоніфікації представлено у сюжетах легенд, де вербою стає дівчина, жінка, в ролях нареченої, матері. Ці жіночі образи є персоніфікаціями архетипів жіночого шерегу (включаючи велику матір, як і аніму, дівчину, спокусницю, принцесу тощо) у зв’язку з їх описом у даних фольклорних сюжетах (Жижи́й, 2020; Зінчук, 2008, 2009, 2010). Ототожнення жіночих образів з образом верби в даних легендах здійснюється за рахунок наявності у сюжеті безпосереднього злиття жінки/дівчини у сюжеті через її трансформацію в дерево – вербу, або ж через метафоричне ототожнення з даним деревом.

Особливості презентації жіночих образів у зазначених легендах виявляють себе у наступних візуальних образах: 1) прекрасних дівчат, що зваблюють красою але лишаются цнотливими; 2) скромних й працьовитих дівчат, які незаслужено страждають; 3) жінок-матерів, що втрачають дітей чи чоловіка. Не менш важливим у сюжетах легенд про вербу є опис структурної особливості будови даного дерева – повисле донизу гілля, що вказує метафорично на сум, журбу у долі жіночих персонажів. Сум та журба демонструються в трагічності сюжетів та відповідних

соціальних сценаріях, що через них транслюються, вказуючи на етноспецифічно-українські особливості архетипу великої матері та інших жіночих архетипів (Жижи́й, 2020; Зінчук, 2008, 2009, 2010).

Українські дослідники також підкреслюють сакральне значення символізму верби. Верба в українській культурі символізує космічний океан, прадерево життя, надзвичайну працьовитість, пробудження природи, засмученої жінки, вдовства, батьківщини України. Відомим є український народний вислів: “Без верби й калини немає України”. Верба вважалася священним деревом-тотемом та була пов’язана з космогонією. Зазначене дерево було пов’язане з весняними святами, коли оживала природа, з верби виготовляли різноманітні предмети побуту, музичні інструменти, наприклад, бандуру, різний посуд, колыску для дитини та інше. Жінок, котрі мали безпліддя, лікували через вживання ними вербових бруньок (Коцура, Потапенко, & Куйбіда, 2015, с. 110-112).

Верба є образом, що вказує на центратор як образ Абсолюту, архетипу великої матері, котрому співвідносяться горизонталізовано-адаптивні функції як домінантні функції. Горизонталізовано-адаптивні функції центратору передбачають певне пристосування до фактичної ситуації та пов’язані з емпіричною складовою свідомості (Романенко, 2016, с. 174), безпосередньою практикою. До таких функцій відносять відчуття, сприйняття, котрі передбачають вирівнювання в горизонтальній проекції та орієнтацію на матеріальну фактичність на протигагу трансцендентній духовній реальності, якій відповідає вертикалізація.

Горизонталізації верби як образу-символу відповідають певні енергійно-катексовані функції постачання енергії – драйви, афекти, почуття, емоції, темперамент, інстинкти, потреби. Ці функції відносяться до безсвідомого регістру та відповідають продукуванню “неоформлених змістів”. За умови конфлікту безсвідомого регістру з регістром цензури та свідомості енергійно-катексовані функції стають джерелом різноманітних інверсій ідентичності – дифузій, розщеплень, фрагментацій. Зазначені інверсії запускають процеси хаотизації культурної та соціальної систем (Романенко, 2016, с. 174).

Особливості казки “Ворона й гадюка” (Франко, 2008, с. 167-169), також відбивають відповідні конфлікти між регістрами цензури та свідомості з регістром несвідомого. Наявний конфлікт представлено у структурних особливостях сюжету. Зокрема, знаходження персонажу “Чорна гадюка”, котра у сюжеті здійснює переміщення з нижньої-середньої проекції верби – де знаходиться її житло, на вищу проекцію верби – житло Ворони, туди й назад. Таким чином візуалізовано певні циклічні повторювані дії, коли регістр цензури та свідомості контаміновано безсвідомими змістами. Соціологічним прикладом

ізоморфізму цього фрагменту сюжету може бути, наприклад, збій у функціонуванні соціальних інститутів, порушення соціального договору тощо.

Чорна гадюка виявляє тіньові аспекти архетипу великої матері, яким відповідають руйнація, ненажерливість, й підступність, що зображено у сюжеті через постійне повне з'їдання двох поколінь “Вороненят”(дитинчат ворони). Ненажерливість “Гадюки” виявляє себе у повному поїданні дитинчат “Ворони”, що призводить до викриття “Гадюки” персонажем “Ворона”. Дана руйнація, ненажерливість й підступність є поведінковими виявами, які засуджуються соціальною мораллю. Символічно-смісловим вираженням такого осуду стає фінал життя “Чорної гадюки”, котре завершується її вбивством. У свою чергу, саме вбивство “Чорної гадюки” представлено в сюжеті як результат підступності, оскільки смерть вона отримує не за той злочин, який вчинила, а завдяки підступності “Ворони”.

У верхній проекції верби перебуває житло персонажу “Ворона”. Ворона є персоніфікацією позитивних аспектів архетипу великої матері. Вона виконує функції матері, яка народжує дітей, висиджує та вигодовує їх. Іншою стороною персонажу “Ворона” в сюжеті казки є символічна демонстрація ціннісних дефектів, які змістовно співпадають із непослідовністю та недалекоглядністю, а також легковажною самовпевненістю та недбалістю щодо різних небезпек для своїх нащадків. Зазначені особливості виявляються в «скороченні» материнських функцій піклування до процесу народження та висиджування. Проте, після того, як з яєць вилуплюються “Вороненята”, ворона як персоніфікація великої матері виявляє недостатнє піклування щодо збереження життя своїх дитинчат.

Недбалість ілюстровано через неуважність та відсутність застережень та остраху за життя “Вороненят”. Наступний розвиток сюжету казки зображує зникнення у “Ворони” по одному пташеняті, першого дня, потім другого, третього й далі, аж поки не відбувається викрадення і зникнення всіх. Описля, така сама ситуація складається з другим виводком “Ворони”, аж допоки їй, після зникнення передостаннього “Вороненяти”, спадає на думку підглянути за тим, куди ж щезають її діти. Коли “Гадюка” схоплює останнє “Воронення”, персонажу “Ворона” вдається дізнатися, хто її ворог, але пташеня вона врятувати не може, і їй лишається тільки кричати від безсилля. В результаті від шести до дванадцяти пташенят було з'їдено “Гадюкою” (на підставі тексту казки, де не вказано чіткої кількості, а зазначено зникнення по 1 вороненяті менше ніж за 7 днів).

“Ворона” виявляє недалекоглядність не лише у збереженні та вирощуванні дітей, але й у неспроможності самостійно покарати свого ворога. Їй вистачає сміливості зізнатися собі у необхідності звернутися за допомогою, Задля цього вона приходить

до “Лисички”, її куми, щоб отримати пораду, як звести зі світу свою сусідку “Гадюку”.

Зазначена непослідовність ілюструє проблему конфлікту безсвідомих несформованих змістів, котрі заповнюють вищі реєстри цензури та свідомості. Даний конфлікт зображено у сценаріях переважання негативних аспектів архетипу великої матері, що ілюстровано як у діях “Гадюки”, так й в непослідовності реалізації материнської ролі “Ворони”. Повторюваність втрати персонажем “Ворона” своїх нащадків не просто акцентує якісь особисті риси, але й вказує на вияви етноспецифічних українських архетипів “вічного учня” та “обрядовості й імітативності”. Зазначені архетипи передбачають ірраціональність дій та інфантилізм, знецінення повсякденних практик, наявну дефектність аксіосфери та функції мислення-волі (Донченко, & Романенко, 2001).

Дефектам аксіосфери відповідає гетерархія цінностей головних персонажів – “Ворони” й “Гадюки”. Ворона уособлює позитивні аспекти архетипу великої матері, чому відповідає у специфічному соціо-культурному середовищі ідеалізація материнства як вищої статусної групи. Ворона здійснює наступні материнські функції: 1) народження; 2) висиджування; 3) вигодовування; 4) захист (в останній функції виявляється фрагментація, дифузія, розщеплення). Гетерархія цінностей виявляється у структурі сюжету, де недостатня сформованість вищих реєстрів колективної психіки призводить до руйнації та знецінення результатів життєвої активності.

“Гадюка” символічно персоніфікує як негативні аспекти архетипу великої матері, які зазнають знецінення і осуду в соціальній моралі, так і низки жіночих архетипів (злодійки, трікстерки). Негативні аспекти архетипу великої матері передбачають наступні функції: 1) крадіжка; 2) поїдання чужого потомства; 3) насолода від злочину.

На жіночість персонажу вказує опис у казці (вона названа “сусідкою”), а на материнську роль аналіз символів, що фігурують у казці. Окрім зазначеного вище материнського символізму верби, яка є спільним житлом для “Гадюки” й “Ворони”, сюди додається типові описи символу “Гадюки” як “Змії”. Змія-жінка в інших казкових сюжетах має персоніфікацію злої “Відьми”, “Чаклунки”, наприклад, українська казка “Про дідову дочку та бабину дочку” (Мертве царство, 2005). Один архетип, може виявляти себе у множині символів, звідси, руйнівні дії “Гадюки” цілком співпадають з діями злої “Відьми”, “Чаклунки” в інших казках.

Еріх Нойманн зазначає особливості жадлих, руйнівних аспектів архетипу великої матері, наводячи різноманітні факти, що мають місце у релігіях та міфологіях давніх цивілізацій. Порівнюючи міфології та релігії, дослідник відзначає демонстрацію ними

материнського архетипу як “священної повії”, що виявляє себе у ролі постійного процесу народжування та знищення народжуваного (Neumann, 2013). Циклічна руйнація й відтворення відповідає поганським релігіям. Особливості переважання руйнації над відтворенням вказують інверсії ідентичності, та особливості смислопродукування - геніколатрії, хаолатрії, з мімікрією під християнський монотеїзм (Романенко, 2016, с. 168-169).

Персонаж “Лисичка-кума” символізує та персоніфікує архетип мудрої стариці. Даний архетип є найвищою стадією розвитку архетипу великої матері, що виявляє певну квінтесенцію мудрості, джерело безпосереднього знання про всі стадії жіночого розвитку та трансформації. Персонаж “Ворона”, знаходячись на нижчому рівні розвитку виявляє необхідність отримати пораду як подолати свого ворога “Чорну Гадюку”. Даний сценарій має місце в соціальній реальності, де більш молоді жінки, що нижчі у соціальній ієрархії потребують допомоги у старших жінок, задля отримання знань про певний новий актуальний досвід.

Особливості міркувань “Лисички” та її поради “Вороні” полягають у знанні, що стосується сценаріїв сюжету, де на підступне беззаконня Гадюки відповіддю має бути не менш підступне беззаконня. Це виявляється в пораді “Лисички-куми”, котру виконує “Ворона”, задля вкрадення у царівни “Золотого блискучого ланцюжку”, з подальшим підкиданням його у гніздо гадюки. Дані дії “Ворона” (за порадою “Лисички”) здійснює показово, щоб царські слуги бігли за нею. Опісля, підкинувши “Золотий ланцюжок” своєму ворогові “Чорній Гадюці”, “Ворона” спостерігає як царські слухи знаходять ланцюжок та без будь-яких питань про винуватість, вбивають “Гадюку”.

Дані сценарії демонструють реалізацію підступного беззаконного плану, задля подолання іншого беззаконня, і порушує важливу проблему розуміння справедливості в українській культурі. Дане розуміння полягає у героїзації злочину як відповідного джерела сили та впливу в різних епічних творах. Зазначені уявлення про соціальну мораль мають безпосередню точку перетину дії декількох локально-культурних (етноспецифічних) українських архетипів – архетипу “героїзованого злочинця”, “архетипу тотожності істини та влади” (Донченко, & Романенко, 2001).

Висновки.

Українські казки, в тому числі й авторські, містять колективні уявлення, які, в свою чергу, характеризують особливості української аксіосфери. Значення символізму дерева – української верби у казці “ворона та гадюка”, перебуває на перетині універсального та етноспецифічно-локального українського символізму. Універсальний символізм полягає у поширеному у більшості міфологічних та

релігійних систем образу світопорядку. Світопорядок передбачає посилення на певний образ Абсолюту, що виявляє відповідний центр культурної й соціальної системи, що сприяє (за відсутності інверсій) аутопоезису.

Етноспецифічний символізм дерева в даній казці специфіковано в образі-символі верби. Це дерево є тотемічним в українських колективних уявленнях та відповідає низці архетипів жіночого шерегу (великої матері, аніми, дівчини, злодійки, повії тощо) та пов’язаний з ним релігійної ідентичності з її специфічними інверсіями (дифузійною, розщепленням, фрагментацією).

Семантичне поле образу-символу верби як архетипів жіночого кола виявляє себе у сюжетах українських легенд, де українські жінки представлені у наступних візуальних образах: 1) прекрасних й цнотливих дівчат, що зваблюють красою але лишаются цнотливими; 2) скромних й працюючих дівчат, що незаслужено страждають; 3) жінок-матерів, які втрачають дітей чи чоловіка і зазнають множинних страждань. У всіх перерахованих презентаціях жіночого образу відбувається безпосереднє (отожнення, трансформація тілесності у вербу) чи метафоричне (магічна трансформація) даних жіночих персонажів з структурними особливостями дерева верби. Ідентифікація жіночого образу з вербою відповідає низці характероспецифічних відповідників архетипів жіночого кола: сумність, зажуреність, печальність, мрійливість. Зазначені особливості пов’язані з культурними та соціальними сценаріями невизначеного та/або страждального майбутнього, якому відповідає ритуал жертвоприношення. В свою чергу, структур системи, що у процесі формування та відповідають певному типові релігійної ідентичності.

Особливості релігійної ідентичності, які відповідають символізму верби, виявляють себе у наявності двох полярно протилежних аксіосфер. Дана ідентичність, з одного боку, має порушення циклічності у поганській ідентичності (через особливості сценаріїв у сюжеті, де руйнування життя переважає над його відтворенням), з іншого боку, має корумповане уявлення про справедливість (через особливості розуміння перемоги шляхом подолання одного беззаконня іншим).

Сутність символізму верби у даній казці та окремих українських легендах представлений як образ світопорядку, який відсилає до відповідного образу Абсолюту. Образом Абсолюту, до якого відсилає візуальний символ верби у казці, зокрема – архетип великої матері. Даний архетип виявляє себе у просторовій наповненості сюжету казки різноманітними соціально-рольовими образами архетипу великої матері та архетипів жіночого кола (мудрої стариці, злодійки, дівчини, аніми, повії тощо), які ілюструють її позитивні та негативні аспекти, а також квінтесенцію їх розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. (2022). Українське Біблійне товариство. Київ.
- Гошціцька, Т. (2019). Символ дерева у світових міфологіях та міфологема світового дерева (у порівняльному контексті та на прикладі традиційної культури українських Карпат). *Народознавчі зошити*, 3(147). <https://doi.org/10.15407/nz2019.03.622>
- Донченко, О., & Романенко, Ю. (2001). *Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення)*. (Монографія). Либідь.
- Жижий, О. (2020). *Легенди про вербу*. Відновлено з <https://vseosvita.ua/library/legendi-pro-verbu-dla-ditej-303428.html>
- Зінчук, М. (Упор.) (2008). *Верби над ставом Записано в Конятині Сосницького району від Шинкаренка М.* Відновлено з <https://is.gd/THzLL>
- Зінчук, М. (Упор.). (2009). *Легенда про Вербичку. Записано в смт. Нехайки Драбівського району від Деркача В.* Відновлено з <https://is.gd/CPQKwP>
- Зінчук, М. (Упор.). (2010). *Крива верба. Записано в с. Пилипи-Олександрівські Віньковецького району від Коржак Є.* Відновлено з <https://is.gd/hL9IP6>
- Корень, Є. (2022a). Деякі архетипи та символи в структурі епічних сюжетів: до постановки проблеми соціології мистецтва. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 93, 89-102. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.93.7>
- Корень, Є., & Романенко, Ю. (2023a). Візуальні символи в румунських епічних творах. *Scientific Collection «InterConf»*, 142, 239-243
- Корень, Є., & Романенко, Ю. (2023b). Є.Р. Archetypes and symbols in epic works: problems and features. *Scientific Collection «InterConf»*, 144, 239-243.
- Корень, Є., & Романенко, Ю. (2023c). Є.Р. Archetypes and symbols of epic plots: some theses before posing the problem. *Scientific Collection «InterConf»*, 145, 230-233.
- Корень, Є., & Романенко, Ю., (2023d). Аналіз твору українського епосу, деякі тези до постановки проблеми в соціології мистецтва. *Scientific Collection «InterConf»*, 145, 218-222.
- Коцура, В., Потапенко, О., & Куйбіда, В. (2015). *Енциклопедичний словник символів культури України*. 5-вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М.
- Кривоніс, В. (2023). *Старша Еdda*. Видавництво Жупанського.
- Мертве царство: Казки про мерців, уцирів, привидів*. (2005). Харків. Фоліо.
- Романенко, Ю. (2016). *Етнічна ідентичність соціосистемологічний аспект виміру геополітики. Меркьюрі-Поділля*. Відновлено з <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/21014>
- Романенко, Ю. (2020a). *Основи візуальної аналітики і прогностики*. К.: Видавництво “Меркьюрі-Поділля”.
- Романенко, Ю. (2020b). Культуропатії і соціопатії в Україні: розвиток теоретичної соціології девіацій в рамках культурної та соціальної системології (частина 1). *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 86, 35-44. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.86.3>
- Романенко, Ю. (2020c). Культуропатії і соціопатії в Україні: розвиток теоретичної соціології девіацій в рамках культурної та соціальної системології (частина 2). *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 87, 37-51 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.87.4>
- Українські народні казки*. (1990). Київ: Веселка.
- Франко, І. (2008). *Лис Микита. Коли ще звірі говорили*. Київ: Веселка.
- Dieckmann, H. (1978). *Gelebte Marchen. Praxis d. analyt. Psychologie*. Gerstenberg.
- Eisenstadt, S. (1978). *Revolution and the transformation of societies: A comparative study of civilizations*. Free Press.
- Hillman, J. (2004). *Archetypal psychology*. (3-rd ed.). Spring Publications.
- Jung, C. (1972). *The structure and dynamics of the psyche*. (2-nd ed.). Princeton University Press.
- Jung, C. (1985). *The Symbolic Life*. Hyperion Books.
- Jung, C. (1998). *Man and his symbols*. MacMillan.
- Jung, C. (2014a). *Aion*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315725543>
- Jung, C. (2014b). *Archetypes and the Collective Unconscious*. Taylor & Francis Group.
- Jung, C. (2014c). *Aion*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315725543>
- Jung, C. (2014d). *Symbolic Life: Miscellaneous Writings*. Taylor & Francis Group.
- Jung, C. (2014e). *Modern Man in Search of a Soul*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203991701>
- Kalsched, D. (2014). *Inner World of Trauma: Archetypal Defences of the Personal Spirit*. Taylor & Francis Group.
- Koren, Ye. (2022b). Visual Symbolism in romanian epic works. Part 1. Theoretical foundations of the research and description of the plot. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 94, 57-65 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.94.4>
- Koren, Ye. (2022c). Visual Symbolism in romanian epic works. Part 2. Analysis of the centrator through symbolic descriptors. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 95, 36-46 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.95.4>
- Koren, Ye. (2023). Visual Features of symbolic and plot components in ukrainian epic works (based on the empirical material of ukrainian epic works). *Part 1. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 97, 31-41 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.97.3>
- Luhmann, N. (1983). Insistence on Systems Theory: Perspectives from Germany-An Essay. *Social Forces*, 61(4), 987-998. <https://doi.org/10.1093/sf/61.4.987>
- Luhmann, N. (1986). The Theory of Social Systems and Its Epistemology: Reply to Danilo Zolo's Critical Comments. *Philosophy of the Social Sciences*, 16(1), 129-134. <https://doi.org/10.1177/004839318601600110>
- Neumann, E. (2013). *Origins and history of consciousness*. Taylor & Francis Group.
- Parsons, T. (1970). *Social System*. Routledge & Kegan Paul.
- Romanenko, Yu. (2019). State symbol of Russia and Albania: comparative aspect. *Actual problems of international relations*, 141, 28-38.
- Romanenko, Yu. (2022). On some differences in potestiarism and totalitarianism in theory and socio-political practices *Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка*, 1(57), 5-14
- Romanenko, Yu. (2023a). Identification of value identities: theoretical and social-pragmatic perspective. Part 1. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 97, 42-56 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.97.4>

- Romanenko, Yu. (2023b). The USA and Ukraine: The Experience of forming a set of value identities. Part 2. *Worldview-philosophical, ideological and socio-moral identities*, 99, 27-43. <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2023.99.3>
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2022a). Central corruption as a culturopathic and sociopathic phenomenon: to the statement of the problem. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 95, 47-60. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.95.5>
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2022b). Despoties and dictatures in potestar and totalitar society: problems of differential analysis in elithology and sociology of politics (part 1). *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 96, 24-38. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.96.3>
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2023a). Narcissism in the visual-analytical and socio-systemological perspective: some theses to the statement of the problem. *Scientific Collection «InterConf»*, 144, 230-235.
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2023b). The USA and Ukraine: The Experience of forming a set of value identities. Part 1. Religious identities. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 98, 40-50 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.5>
- Tetzner, N. (2019). *Poetic Edda: A Study Guide*. Independently Published.
- Wilson, D. & Wilson, A. (2013). *Figs as a Global Spiritual and Material Resource for Humans David*. Springer Science+Business Media New York.

REFERENCES

- Dead kingdom: Tales of the dead, ghouls, ghosts*. (2005). Kharkiv. Folio.
- Dieckmann, H. (1978). *Gelebte Marchen. Praxis d. analyt. Psychologie*. Gerstenberg.
- Donchenko, O., & Romanenko, Yu. (2001). *Archetypes of social life and politics (Deep regulations of psychopolitical everyday life)*. (Monograph). Lybid
- Eisenstadt, S. (1978). *Revolution and the transformation of societies: A comparative study of civilizations*. Free Press.
- Franko, I. (2008). *Fox Nikita. When animals still spoke*. Kyiv: Veselka.
- Goshchitska, T. (2019). The symbol of the tree in world mythologies and the mythologeme of the world tree (in a comparative context and on the example of the traditional culture of the Ukrainian Carpathians). *Ethnological notebooks*, 3(147). <https://doi.org/10.15407/nz2019.03.622>
- Hillman, J. (2004). *Archetypal psychology*. (3-rd ed.). Spring Publications.
- Jung, C. (1972). *The structure and dynamics of the psyche*. (2-nd ed.). Princeton University Press.
- Jung, C. (1985). *The Symbolic Life*. Hyperion Books.
- Jung, C. (1998). *Man and his symbols*. MacMillan.
- Jung, C. (2014a). *Aion*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315725543>
- Jung, C. (2014b). *Archetypes and the Collective Unconscious*. Taylor & Francis Group.
- Jung, C. (2014c). *Aion*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315725543>
- Jung, C. (2014d). *Symbolic Life: Miscellaneous Writings*. Taylor & Francis Group.
- Jung, C. (2014e). *Modern Man in Search of a Soul*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203991701>
- Kalsched, D. (2014). *Inner World of Trauma: Archetypal Defences of the Personal Spirit*. Taylor & Francis Group.
- Koren, E. (2022a). Some archetypes and symbols in the structure of epic plots: towards posing the problem of the sociology of art. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 93, 89-102. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.93.7>
- Koren, E., & Romanenko, Yu. (2023a). Visual symbols in Romanian epic works. *Scientific Collection "InterConf"*, 142, 239-243
- Koren, E., & Romanenko, Yu. (2023b). E.R. Archetypes and symbols in epic works: problems and features. *Scientific Collection "InterConf"*, 144, 239-243.
- Koren, E., & Romanenko, Yu. (2023c). E.R. Archetypes and symbols of epic plots: some theses before posing the problem. *Scientific Collection "InterConf"*, 145, 230-233.
- Koren, Ye. (2022b). Visual Symbolism in romanian epic works. Part 1. Theoretical foundations of the research and description of the plot. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 94, 57-65 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.94.4>
- Koren, Ye. (2022c). Visual Symbolism in romanian epic works. Part 2. Analysis of the centrator through symbolic descriptors. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 95, 36-46 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.95.4>
- Koren, Ye. (2023). Visual Features of symbolic and plot components in ukrainian epic works (based on the empirical material of ukrainian epec works). *Part 1. Social technologies: current problems of theory and practice*, 97, 31-41 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.97.3>
- Koren, Ye., & Romanenko, Yu., (2023d). Analysis of the work of the Ukrainian epic, some theses for posing the problem in the sociology of art. *Scientific Collection "InterConf"*, 145, 218-222.
- Kotsura, V., Potapenko, O., & Kuybida, V. (2015). *Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine*. 5-ed. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko V.M.
- Kryvonis, V. (2023). *Elder Edda*. Zhupansky Publishing House.
- Luhmann, N. (1983). Insistence on Systems Theory: Perspectives from Germany-An Essay. *Social Forces*, 61(4), 987-998. <https://doi.org/10.1093/sf/61.4.987>
- Luhmann, N. (1986). The Theory of Social Systems and Its Epistemology: Reply to Danilo Zolo's Critical Comments. *Philosophy of the Social Sciences*, 16(1), 129-134. <https://doi.org/10.1177/004839318601600110>
- Neumann, E. (2013). *Origins and history of consciousness*. Taylor & Francis Group.
- Parsons, T. (1970). *Social System*. Routledge & Kegan Paul.
- Romanenko, Yu. (2016). *Ethnic identity is a socio-systemological aspect of the dimension of geopolitics*. Mercury-Podillia. Retrieved from <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/21014>
- Romanenko, Yu. (2019). State symbol of Russia and Albania: comparative aspect. *Actual problems of international relations*, 141, 28-38.
- Romanenko, Yu. (2020a). *Basics of visual analytics and prognostics*. K.: "Mercury-Podillia" publishing house.
- Romanenko, Yu. (2020b). Culturopathy and sociopathy in Ukraine: development of theoretical sociology of deviations within the framework of cultural and social systemology (part 1). *Social technologies: current problems of theory and practice*, 86, 35-44. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.86.3>

- Romanenko, Yu. (2020c). Culturopathy and sociopathy in Ukraine: development of theoretical sociology of deviations within the framework of cultural and social systemology (part 2). *Social technologies: current problems of theory and practice*, 87, 37-51 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.87.4>
- Romanenko, Yu. (2022). On some differences in potestiarism and totalitarianism in theory and socio-political practices. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 1(57), 5-14
- Romanenko, Yu. (2023a). Identification of value identities: theoretical and social-pragmatic perspective. Part 1. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 97, 42-56 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.97.4>
- Romanenko, Yu. (2023b). The USA and Ukraine: The Experience of forming a set of value identities. Part 2. *Worldview-philosophical, ideological and socio-moral identities*, 99, 27-43. <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2023.99.3>
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2022a). Central corruption as a culturopathic and sociopathic phenomenon: to the statement of the problem. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 95, 47-60. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.95.5>
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2022b). Despoties and dictaturas in potestar and totalitar society: problems of differential analysis in elithology and sociology of politics (part 1). *Social technologies: current problems of theory and practice*, 96, 24-38. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.96.3>
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2023a). Narcissism in the visual-analytical and socio-systemological perspective: some theses to the statement of the problem. *Scientific Collection «InterConf»*, 144, 230-235.
- Svyatnenko, I., & Romanenko, Yu. (2023b). The USA and Ukraine: The Experience of forming a set of value identities. Part 1. Religious identities. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 98, 40-50 <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.5>
- Tetzner, N. (2019). *Poetic Edda: A Study Guide*. Independently Published.
- The Bible or the books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments*. (2022). Ukrainian Bible Society. Kyiv.
- Ukrainian folk tales*. (1990). Kyiv: Veselka.
- Wilson, D. & Wilson, A. (2013). *Figs as a Global Spiritual and Material Resource for Humans David*. Springer Science+Business Media New York.
- Zhizhiy, O. (2020). *Legends about the willow tree*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/legendi-pro-verbu-dla-ditej-303428.html>
- Zinchuk, M. (Ref.) (2008). *Willows over a pond Recorded in Konyatin, Sosnytsky District, by Shinkarenko M*. Retrieved from <https://is.gd/THzLL>
- Zinchuk, M. (Ref.). (2009). *The legend of Verbychka. Recorded in the village Nekhaky of the Drabiv district by Derkach V*. Retrieved from <https://is.gd/CPQKwP>
- Zinchuk, M. (Ref.). (2010). *Crooked willow. Recorded in the village Pylypy-Oleksandrivski of the Vinkovec district by E. Korzhak*. Retrieved from <https://is.gd/hL9IP6>